

Diskussionsinlägg vid symposiet om modern strafflagstiftning¹⁾

I. CULPÖSA BROTT

Professor *Hannu T. Klami*, Åbo: Det finns olika sannolikheter: sannolikhet att a) någonting har skett (historisk sannolikhet) och b) någonting skall ske (prediktiv kausalitet).

Låt oss ta ett exempel, där enligt Nils Jareborg ingen gärningsculpa kommer i fråga.

Vårdslöshet (gärningsculpa): A köper ett ur på torget. Det föreligger en viss sannolikhet (risk) att det är stulet. Objektivt sett, när varor — isynnerhet ur — saluförs på allmänna platser, är det till en viss grad sannolikt att de är stulna.

Personlig culpa: A köper ett ur på torget. Har han varit alltför vårdlös — t. ex. inte tagit hänsyn till vissa indicier, som i den aktuella situationen pekade på att uret var stulet?

Finns här inte objektiva och subjektiva riskmoment? Är A:s culpa i förra fallet inte gärningsculpa (i Jareborgs terminologi)?

Nils Jareborg: Begreppet gärningsculpa passar inte på Klamis exempel. Det är visserligen så att det går att skilja mellan „objektiva“ och „subjektiva“ riskmoment; det går också att säga att den som köper uret handlar oaktsamt. Men denna oaktsamhet är den sorts oaktsamhet som beskrivs i rapportens avsnitt 4.3 (oaktsamhet i förhållande till att göra något otillåtet); att bedömningen kan göras på „objektiva“ och „subjektiva“ grunder klagörs i 4.4.

Professor *Alvar Nelson*, Uppsala: Om jag har förstått Nils Jareborg rätt, rymmer brottsbalkens culpa-rekvisit dels en gärningsorienterad culpa dels en personlighetsorienterad culpa, den senare vanligen i fråga om brott, där ansvar förekommer för såväl dolus som culpa. Jag finner hans analys ge anledning att betona, att domstolen i sådana fall icke får begränsa sin bedömning till att avse endast frågan, om gärningsculpa föreligger. Fastmera bör domstolen inrikta sig på frågan om personlig culpa är för handen. I själva verket tror jag, att man därigenom når den begränsning av culpa-ansvaret som samhället behöver. På så sätt blir konklusionen av resonemanget, att det straffrättsliga ansvarets kärna vid brottstyper, där redan culpa-ansvar är tillräckligt, ligger i just den personliga culpan.

Nils Jareborg: Frågan om man behöver använda begreppet *gärningsculpa* vid sidan av *personlig culpa* vore besvärande, om min distinktion vore av den art som förekommer framförallt i tysk doktrin, där man skiljer mellan en objektiv och en subjektiv culpabedömning av i hudsak samma natur. Min distinktion är annorlunda. Ehuru det finns

¹⁾ Nedan publiceras endast de diskussionsinlägg, som vederbörande talare har i skriftlig form lämnat till tryckning.

en viss strukturell likhet mellan gärningsculpa och personlig culpa är begreppen principiellt asymmetriska och sakligt skilda; bedömningarna gäller olika saker. Det påtagligt praktiska värde jag kan se i min framställning är betonandet av att frågor om culpaansvar inte uttöms genom en typ av frågeställning; detta kan bidra till att domstolarna undgår att förbise vissa ansvarskrav. Det kan knappast hävdas att min framställning löser några problem; dess syfte är att bringa ordning i frågan vilka problem som finns. För utformningen av lagstiftningen torde rapportens innehåll ha direkt betydelse endast i det avseende som nämns i avsnitt 5 (skillnaden mellan att kriminalisera grov culpa och att kriminalisera dolus och grov culpa).

Professor *Inkeri Anttila*, Helsingfors (medlem av straffrättskommittén): Meningsskiljaktigheterna om culpa i straffrättskommitténs följde inte någon politisk skiljelinje, också om det ställvis kan se så ut, på grund av att de ledamöter som var mest aktivt engagerade i utformandet av politiskt färgade alternativ råkade ha olika åsikter om culpa. Kommitténs förslag skulle knappast innebära någon radikal omvälvning. Visserligen var man i kommittén missnöjd med de nuvarande kulpösa effektdelikten, men man medgav att svårigheterna att definiera lämpliga brott, som skulle bygga på antingen abstrakt eller konkret fara eller presumerad fara, begränsar möjligheterna att bättre än nu knyta straffbarheten till gärningsmannens klandervärda inställning.

Insikten att man måste kompromissa mellan abstrakta ideologiska målsättningar och de praktiska krav som ställs inom ramen för ett fungerande regelsystem, gör det naturligt att vi ofta tvingas använda effekten som ett slags indikator på gärningsmannens inställning. Vi tvingas i praktiken *i genomsnitt* förhålla oss strängare till de handlingar där konkret fara förelegat, *i genomsnitt* ännu strängare till de handlingar där skada uppkommit. Inställningen till konkret fara innebär alltså inte någon inkonsekvens, vilket Pekka Koskinen eventuellt antyder. Blott om vi vore allvisa, så att vi direkt skulle kunna se in i gärningsmannens innersta och veta vad han tänkte, skulle vi kunna konsekvent avstå från att ta hänsyn till de objektiva, yttre kännetecken såsom framkallad skada eller fara, som kan användas som indikatorer på en klandervärd inställning.

Det är bra att Koskinen nämner överkriminaliseringsproblemet, för det är en verklig fara som vi måste vara medvetna om nu när allt beredningsarbete sker i en allt mera jäktad takt. Men jag är inte så säker på att den bild av kommitténs tänkesätt han ger på den här punkten är rättvisande. Kommittén resonerade nämligen ungefär så här: genom att vi lär oss mera, vet mera, blir vi medvetna om allt längre kausalkedjor. T. ex. att dödfödda eller vanskapta barn inte är Guds straff utan kan vara en konsekvens av lättsinnigt bruk av växtskyddsmedel. Den här *insikten* gör att vi riktar moraliskt fördömande mot detta beteende som framkallar fara. I första hand förstås mot

sådant bruk av växtskyddsmedel som vi vet att leder till risk för missbildning. Men i andra hand mot sådant bruk som eventuellt leder till missbildning och där man t. ex. underlåtit att undersöka saken, inhämta tillstånd etc. Sådant moraliskt förkastligt beteende bör straffbeläggas, och straffrättssystemet bör ha beredskap att i sig uppta dessa nya kriminaliseringar. Det är alltså inte frågan om att utvidga kriminaliseringarna så att man skulle inkludera en mängd moraliskt färglösa handlingar i brottskatalogen, det är inte frågan om att hoppa över det moment i beredningsarbetet då lagberedaren säger sig: detta är moraliskt förkastligt och straffvärt.

Til slut vill jag kommentera Pekka Koskinens resonemang om arbetsgivarens ansvar för brott mot skyddsbestämmelser med att tala om vad kommittén egentligen föreslog om straff för dödsvållande i relation till framkallande av fara. Kommittén föreslog att man skulle ha tre nästan likalydande straffbestämmelser, av vilka en skulle avse dödsvållande, en oaktsamt framkallande av kroppsskada och en framkallande av fara. Straffskalan skulle i alla tre stadganden vara densamma. Ser vi på alla de fall där döden inträffat som grupp, är förmodligen klandervärdheten i genomsnitt större och domstolarna skulle då kunna beakta det här vid straffmätningen. Men klandervärdheten är inte nödvändigtvis större, och den parallellistiska konstruktionen ger möjlighet att nå en rättvis lösning då man *kan leda i bevis* att skada uppkommit respektive inte uppkommit på grund av någon uppenbart slumpmässig faktor. Den av straffets stränghet oberoende pedagogiska effekt, som Koskinen hänvisar till, ernås genom att brottet har ett namn som beskriver dess karaktär. Dödsvållande skulle enligt kommitténs förslag fortfarande vara dödsvållande.

II. STRAFFRÄTTSLIGT ANSVAR I SAMFUND

Inkeri Anttila: Diskussionen om samfunds straffrättsliga ansvar började i Finland i tryckfrihetskommisionen; man var rädd för att tidskrifter skulle utnämna bulvaner till huvudredaktörer och vi såg för oss hur tidskrifternas ägare, direktionsledamöter och redaktörer skulle sitta där och gnugga händerna, medvetna om att eventuella brott mot den nya intimitetsskyddsbestämmelserna inte skulle träffa dem. Å andra sidan ville vi uttryckligen hålla fast vid ett klart straffinriktat system; vi ville inte veta av något blandsystem som förekommer i vissa länder, där skadestånd samtidigt kan vara skadestånd och fylla en straffande funktion. Det leder till en allmänpreventivt icke önskvärd sammanblandning av olika system som inte heller ur rätts-säkerhetssynpunkt är önskvärd.

I straffrättskommittén var man i början rörande enig om nödvändigheten av ett dylikt samfundsansvar. Meningsskiljaktigheterna inställde sig då vi började diskutera samfundsansvarets praktiska utformning och straffpåföljdernas art. En ledamot gjorde till slut helomvändning och slog fast att det inte alls är bra med straff för samfund.

Samfundsansvaret är knappast någon ödesfråga. Det är ju frågan om en straffpåföljd som skulle komplettera fysiska personers ansvar i vissa speciella fall, närmast då man har att göra med stora komplexa organisationer präglade av ett slags allmän brottslig anda, som kan vara svår att komma åt via reglerna om delaktighet. Kommittén tar ju avstånd från varje tanke på objektivt straffrättsligt ansvar.

Om det visar sig svårt att komma överens om samfundsansvarets utformning är det kanske lika så bra att avstå från hela idén. Men då skall vi också avstå från funderingar på att improvisera straffliknande sanktioner inom förvaltningsrätten eller på att börja använda skadestånd och konfiskation som ett slags dolda straff.

Lauri Lehtimaja: Om det skulle bli möjligt att döma till straff både samfundet och dess individuella fysiska medlemmar, skulle en hel del processuella problem uppstå. Hur skulle man t. ex. ta ställning till res judicata-verkan av en dom som gäller samfundets straffrättsliga ansvar? Om ett samfund hade dömts till straff, eller alternativt frikänts från ansvar, utan att någon enskild person ens varit under åtal för samma gärning och denna dom härefter vunnit laga kraft, skulle det ännu vara möjligt att man senare på grund av en ny utredning anmäler samma brott jämväl till individuellt åtal, t. ex. väcker åtal mot den verkställande direktören? Skulle man vara tvungen att först återbryta domen beträffande samfundet? Kommer res judicata-verkan att sträcka sig till kretsen av samfundets fysiska medlemmar?

P. O. Träskman: Jag kan inte besvara denna fråga på kommitténs vägnar, eftersom jag inte varit medlem i kommittén. Jag kan inte heller besvara denna fråga på basen av kommittébetänkandet, eftersom kommittén överhuvudtaget ej berört de processuella problem som uppstår av att ett straffrättsligt ansvar införs för samfund. Då kommitténs utgångspunkt dock varit att det individuella straffrättsansvaret fortfarande skall vara primärt och att ett kollektivt straffansvar skall tillgripas för att komplettera det individuella ansvaret då detta brister, bör den följdriktiga slutsatsen vara att samfundet och samfundets enskilda fysiska medlemmar behandlas som separata subjekt. I vissa fall kan straffrättslig skuld härledas för samfundet utan att någon fysisk person inom samfundet kan sakfällas, i vissa fall kan någon fysisk person sakfällas utan att det samfund där han verkat kan fällas till ansvar för brott. Också de processuella problem som uppstår måste avgöras utgående från detta. Ifråga om res judicata-verkan innebär detta att dom som gäller samfundet enbart kommer att ha rättskraftsverkan ifråga om samfundet, men ej ifråga om de fysiska personer som är verksamma inom samfundet, medan dom som gäller enskild fysisk individ ej får res judicata-verkan ifråga om samfundet.

Pekka Koskinen: Det är möjligt att min fråga kan förefalla onödig, att frågan uppfattas som övernitiskt petande i doktrinära finesser, men i dag då vi diskuterat de svårigheter som är förknippade med

fastställandet av visst subjektivt rekvisit, kan jag inte låta bli att fråga hur det objektiva rekvisitet kunde bli fastställt utan att man tar hänsyn till den handlandes subjektiva intentioner. Straffrättskommittén förefaller dock utgå från att detta är möjligt. Den konstaterar ju att ett objektivt ansvar kan konstrueras så att det är nog för att etablera straffrättslig skuld att i samfundets verksamhet inträffat något som 'konstituerar det objektiva rekvisitet för visst brott'.

P. O. Träskman: Frågan är befogad och viktig. Straffrättskommittén förefaller faktiskt utgå från att det är möjligt att fastställa att en viss handling konstituerar det objektiva rekvisitet i viss brottsbeskrivning utan att alls beakta subjektiva omständigheter. Men straffrättskommittén förefaller gå än längre än så. Kommittén använder upprepat uttrycket „inträffat en handling eller föreligger ett tillstånd, som konstituerar det objektiva rekvisitet för något brott“. Kommittén förefaller således frågå det krav som hittills upprätthållits som ett grundläggande krav inom straffrätten, nämligen att bestraffning alltid förutsätter en handling. Redan det att „ett tillstånd“ av en eller annan anledning uppstått förefaller enligt kommittén kunna vara nog för att föranleda straffrättsliga reaktioner.

Hovrättsfiskal *Sten Heckscher*, Stockholm: Hur konkret har kommittén beskrivit de handlingar som kan komma i fråga som brott inom korporationer? I vilken mån är strafflagen effektiv mot dessa handlingar? Är kollektivt ansvar effektivare än personligt? Hur kan man bestämma penningbotens belopp, vem kommer slutligen att stå för kostnaderna? Hur vitt skall straffansvaret gå t. ex. i moder-dotterbolag?

P. O. Träskman: En av de stora svagheterna med straffrättskommitténs förslag beträffande korporativt straffrättsansvar är att kommittén överhuvudtaget ej berört de brott för vilka detta ansvar kunde komma ifråga. Kommittén förutsätter visserligen att ansvar för samfund enbart skall införas ifråga om vissa brottstyper, men den anger ej vilka dessa brottstyper skulle vara. Det blir till och med oklart om den tänkt sig att andra brott än dem som kan hänföras till ekonomins kriminalitet skall inkluderas bland de brott beträffande vilka ett korporativt straffansvar införs.

Någon egentlig värdering av hur effektiv strafflagen är mot dessa handlingar har kommittén inte gjort. Enligt min mening förefaller det dock som om kommittén dels övervärderat strafflagens effektivitet då det gäller ekonomiska brott, dels att den undervärderat de möjligheter som finns ifråga om ett individuellt straffansvar. Jag tror inte att ett bolag underlåter en givande affärstransaktion enbart på grund av att det finns risk för att det senare drabbas av straffvarning och jag tror att ett straff som drabbar t. ex. en verkställande direktör i många fall blir så svidande att det är effektivare än ett straff som drabbar ett helt bolag. En annan sak är att existerande kriminaliseringar idag ifråga om många av de brottstyper som hän-

förs till ekonomins kriminalitet är helt ineffektiva på grund av sin vaghet. Jag tror att straffrättskommittén i betydligt högre utsträckning borde ha satt in sina resurser här: att den borde ha utarbetat användbara brottsbeskrivningar ifråga om t. ex. miljöbrott, skattebrott etc. Straffrättskommittén är rätt vag i sina formuleringar om samfundsbrot. Den ger inga direkta direktiv om hur stor boten skulle vara. Den antyder inga lösningar på hur man skall undgå att samfundets kostnader för boten överförs på konsumenterna och den ger inte heller några alternativ för det fall att det samfund som skall bestraffas befinner sig i konkurs eller eljest helt saknar tillgångar. Problem som uppstår då fråga är om moder- dotterbolag berör kommittén överhuvudtaget ej.

Forskarassistent *Dag Victor*, Uppsala: Som P. O. Träskman väl visat så är det nästan ogörligt att på ett meningsfullt sätt diskutera straffansvar för juridiska personer på ett helt generellt plan. Sådant ansvar kan tänkas utformas på en mängd sinsemellan mycket olika sätt där vissa sakligt sett har mycket lite med varandra att göra. Så länge vi inte har något sådant ansvar förefaller det rimligt att fråga sig vilka faktiska problem som skulle kunna aktualisera denna form av ansvar och fråga sig i vad mån och i vilken utformning ansvarsformen skulle kunna lösa dessa problem. Såvitt jag kan förstå föreligger inte några problem av den karaktären att ett generellt straffansvar för juridiska personer framstår som en särskilt angelägen uppgift. Mycket av den brottsliga verksamhet som sker inom ramen för juridiska personers verksamhet utmärks av att det skulle vara helt meningslöst att rikta ansvar mot den juridiska personen. Endast om den juridiska personen har en viss beständighet och någorlunda ekonomisk bas kan ett straffrättsligt ansvar vara meningsfullt. Skälen för ett straffrättsligt ansvar för juridiska personer synes i viss mån kunna sägas vara omvändningen av dessa kriterier. Sådant ansvar motiveras främst av svårigheten att applicera ett rent individuellt ansvar i vissa fall samt att påföljden inte kan anpassas till följderna av den brottsliga handlingen. Att dogmatiskt anknyta till kriterier av detta slag förefaller dock knappast möjligt. Stora delar av den lagstiftning där straffrättsligt ansvar för juridiska personer skulle kunna vara motiverat utmärks dock, åtminstone i svensk rätt, av att påbuden eller förbuden framstår som omedelbart riktade till de juridiska personerna. De brottsliga förfarandena består exempelvis av överträdelse av individualiserade administrativa föreskrifter eller i underlåtenhet att iaktta t. ex. tillstånds-, anmälnings- eller uppgiftsplikter. De dogmatiska problemen med straffansvar för juridiska personer torde i fall som dessa inte behöva vara särskilt avskräckande. Det svåraste problemet torde vara att hitta en klar gräns för vilka föreskrifter som i förekommande fall kan anses riktade direkt till juridiska personer. Som svåra gränfall kan exempelvis nämnas straffstadgandena i marknadsföringslagen och skattebrottslagen. Förmodligen måste problemet lösas genom uttryck-

lig reglering från fall till fall. Vad jag nu sagt innebär naturligtvis inte att straffansvar för juridiska personer är den bästa lösningen i de aktuella fallen. I Sverige har man exempelvis när det gäller olovligt byggande valt att avkriminalisera och istället arbeta med ett administrativt avgiftssystem och beträffande otillbörlig marknadsföring gäller ett system som bygger på vitessanktioner. Oavsett vilket system man väljer kan det dock synas rimligt att vanligt individuellt straffansvar i allmänhet också bör kunna komma ifråga åtminstone vid mer allvarliga och omfattande överträdelse som är uppsåtliga.

III. DEN FINSKA STRAFFRÄTTSKOMMITTENS KRIMINALISERINGSFÖRSLAG

Patrik Törnudd: Några synpunkter på frågan om *koncentrerandet av viktiga straffstadganden till strafflagen*. Först den praktiska sidan av saken. Jag tror inte det blir så mycket bläddrande fram och tillbaka, därför att respektive strafflagsbud ofta är så kortfattade, att det går att citera dem eller upprepa dem ordagrant i en speciallag (eller laghandbok) som intresserar t. ex. de av Lauri Lehtimaja nämnda kioskinnehavarna.

Motiven för koncentration till strafflagen är dock kanske snarare av principiell karaktär. Vi lever i ett samhälle där man lägger stor vikt vid medborgarnas frihet. Det förefaller rimligt att lagens förteckning över de beteendeformer som kan leda till frihetsstraff är så fullständig som möjligt. Vi skall inte underskatta lagens symboliska betydelse — jfr initiativen som går ut på att räkna upp medborgarrättigheterna i grundlagen. Det är inte trevligt att tänka sig att straffstadganden som tillåter frihetsstraff finns undangoömda någonstans i lagboken eller författningssamlingen, utan att ens genomsnittsjuristen har en aning om deras existens.

En aspekt som knappast nämns i straffrättskommitténs betänkande, men som för mig själv spelat en stor roll, anknyter till formerna för lagberedningen och möjligheterna att skydda strafflagstiftningen för excesser. Vi vet ju alla att nya lagar ibland stiftas i en upphetsad anda som tillåter primitivreaktioner och överkriminaliseringar, som man kanske senare ångrar. Det saknas inte sådana exempel i Finlands straffrätts historia. Men jag har den bestämda uppfattningen att risken för sådana excesser är störst, när något fackdepartement har hand om lagberedningen. Talesmännen för speciella intressen vill framförallt driva sin sak med tillräckligt nit — de straffstadganden som i sista minuten fogas till områdesbestämda lagreformer, är därför ofta slarvigt och imprecist formulerade och är försedda med straffskalor tagna i överkant.

Justitieministeriets roll blir sålunda ofta att i utlåtanden kritisera dessa lagförslag som beretts i andra ministerier och att påtala inkonsekvenser, alltför omfattande kriminaliseringar eller alltför drakoniska straff. Ibland beaktas straffrättsexperternas kritik, ibland inte.

Ett samlande av de straffbud som tillåter frihetsstraff i strafflagen skulle innebära ett beredningsförfarande som garanterar en viss konsekvens och skälighet, just genom att nya straffstadganden då måste inplaceras bland tidigare straffstadganden av samma typ och genom att strafflagsändringarna i praktiken skulle beredas av tjänstemän som är experter på att bedöma enstaka straffstadganden i relation till hela straffrättssystemet.

Beträffande *typstraffstadgandena* delar jag inte Lehtimajas optimistiska syn på enhetligheten i nuvarande straffmättingspraxis eller hans åsikt att normalstraffen eliminerat de olägenheter överdimensionerade straffmaxima för med sig.

För det första existerar inte någon egentlig straffmättingspraxis annat än för de relativt vanliga brotten. De tidsmässiga och lokala variationerna är likväl påfallande stora t.o.m. för de allra vanligaste brotten.

För det andra kommer möjligheterna att tillämpa en fast straffmättingspraxis att försvåras om ett par år, då vi genomfört den planerade övergången till gemensamt straff vid brottskonkurrens. Det finns inget normalstraff för t. ex. två bankrån plus ett rattfylleri! Reformen skulle dessutom innebära att våra redan nu överdrivet vida strafflatituder i praktiken skulle ytterligare förlängas, kanske med ett par extra år i straffskalans övre ända.

För det tredje gäller det att komma ihåg att det inte räcker att rättvisa sker: allmänheten bör också se och inse att domarna är rättvisa. Beredskapen att blint acceptera domstolarnas utslag minskar. Om vi ens vill bevara tilliten till domstolarna på dess nuvarande nivå måste beslutens kvalitet stiga och en eventuell svärförklarlig spridning i straffens stränghet minska. Överdrivet vida strafflatituder och orealistiska maxima är ur den synpunkten en uppenbar olägenhet.

Om alla dessa hänsyn lägges i ena vågskålen och spekulationerna om en viss lindrigt allmänpreventiv effekt av orealistiskt uppskruvad straffskalor bland speciellt okunniga medborgare lägges i andra vågskålen, förefaller det mig uppenbart att vi måste göra os av med dessa symboliska straffmaxima.

Departementsråd *Bo Svensson*, Stockholm: Då den finska straffrättskommittén föreslår att man enligt svensk modell skulle slopa det allmänna straffrättsliga ansvaret för fel i tjänsteutövning, är det väl skäl att redogöra för den *svenska ämbetsansvarsreformen*. Före år 1976 kunde en tjänsteman som av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosatte vad som ålåg honom enligt lag, instruktion eller annan författning, särskild föreskrift eller tjänstens beskaffenhet dömas enligt brottsbalken till ansvar för tjänstefel, om inte gärningen bedömdes som tjänstemissbruk eller annat särskilt brott. Straffet kunde därvid bestämmas till bl. a. suspension eller avsättning. Frågan om ansvar för tjänstefel utreddes av polis enligt de allmänna bestämmelserna i 23 kap. rättegångsbalken om förundersökning och prövades

av allmän domstol på talan av allmän åklagare. Vid sidan av det straffrättsliga ansvaret fanns enligt statstjänstemannalagen (1965:274) för de flesta tjänstemän ett disciplinärt ansvar för samma fel eller försummelse i tjänsten. Som disciplinStraff kunde bl. a. suspension och avsättning ifrågakomma. Fråga om disciplinansvar utreddes och prövades av den myndighet hos vilken tjänstemannen var anställd. Myndigheten skulle emellertid anmäla tjänstemannen till åtal bl. a. vid misstanke om tjänstemissbruk, mutbrott eller brott mot tystnadsplikt och saken prövades då i stället enligt reglerna för brottmål.

Denna ordning var behäftad med vissa olägenheter. Särskilt anmärkningsvärt — och hårt kritiserat från fackligt håll — var att så gott som varje förseelse i tjänsten åtminstone principiellt sett var straffbelagd. Bestämmelsen av de tjänstemannagrupper som var underkastade straffansvar och/eller disciplinansvar, byggde vidare på mycket vaga och oenhetliga kriterier.

Till bilden hör också att tjänstemännen under en följd av år successivt förändrat sina anställningsvillkor till överensstämmelse med vad som gäller på den privata sektorn. Genom 1965 års förhandlingsrättsreform infördes på det statliga och kommunala tjänstemannaområdet en ordning som i huvudsak innebär avtalsfrihet mellan arbetsgivare och arbetstagare. Denna utveckling har fullföljts genom lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA). Genom lagen (1974:12) om anställningsskydd har vidare tillskapats regler avsedda att trygga anställningen för arbetstagare i såväl allmän som enskild tjänst. I det perspektivet framstod den straffrättsliga särbehandlingen av offentligt anställda som svår att försvara.

Genom ämbetsansvarsreformen (prop. 1975:78) avskaffades det särskilda straffansvaret för tjänstefel liksom de särskilda ämbetsstraffen suspension och avsättning. Det straffbara området inskränktes till tre brottstyper som framstod som särskilt straffvärda, nämligen oriktig myndighetsutövning, mutbrott och brott mot tystnadsplikt. Statstjänstemannalagen har fr.o.m. år 1977 ersatts av LOA. De nya reglerna i LOA innebär att i princip varje arbetstagare hos staten som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter vad som åligger honom i hans anställning kan åläggas disciplinpåföljd för tjänsteförseelse, om felet inte är ringa (10 kap. 1 §). Disciplinpåföljder är varning eller löneavdrag (10 kap. 2 §), om kollektivavtal inte innehåller avvikande bestämmelse (10 kap. 3 §).

Möjligheten att avsätta brottsliga eller försumliga tjänstemän har ersatts med bestämmelser om att arbetstagare får avskedas, om han har begått brott som visar att han uppenbarligen är olämplig att inneha sin anställning. Har han genom annan gärning än brott begått grov tjänsteförseelse, som visar att han uppenbarligen är olämplig att inneha sin anställning, får han avskedas i stället för att disciplinpåföljd åläggas honom (11 kap. 1 och 2 §§). Suspensionsinstitutet har ingen motsvarighet i LOA. Liksom tidigare får emellertid arbetstagare

avstängas från sitt arbete, om förfarande enligt LOA inleds mot honom i syfte att ålägga honom disciplinpåföljd eller att avskeda honom. Det samma gäller om åtgärd vidtas för att anställa åtal mot honom. En förutsättning för sådan avstängning är dock att gärningen i fråga kan antas medföra avskedande (13 kap. 1 §).

Frågor om disciplinansvar, avskedande och avstängning utreds i allmänhet inom den myndighet som arbetstagaren lyder under. Det är också den myndigheten som prövar saken (15 kap. 3 §). Beträffande vissa högre tjänstemän utreds och prövas frågorna av statens ansvarsnämnd (15 kap. 4 §).

När fråga uppkommer om disciplinansvar, avskedande eller avstängning, skall arbetstagaren genom skriftlig anmaning beredas tillfälle att yttra sig om vad som anförs mot honom. Sådant yttrande får lämnas muntligen. Begär arbetstagaren att även annan skall yttra sig i saken eller att annan utredning skall läggas fram, skall hans begäran efterkommas, om det inte är uppenbart att utredningen saknar betydelse. Under utredningen kan bevisupptagningen ske vid allmän domstol (14 kap. 1 och 2 §§).

Står det från början klart eller visar det sig under utredningen att arbetstagaren skäligen kan misstänkas för myndighetsmissbruk, vårdslös myndighetsutövning, mutbrott eller brott mot tystnadsplikt eller annat brott varigenom han har åsidosatt åliggande i tjänsteutövningen, skall myndigheten anmäla honom till åtal, om brottet kan föranleda fängelse eller det finns anledning antaga att talan om enskilt anspråk kommer att föras (12 kap. 1 §). Disciplinutredningen ersätts då av en förundersökning enligt 23 kap. rättegångsbalken som kan mynna ut i en brottmålsprocess enligt vanliga regler. Har åtgärd vidtagits för att anställa åtal mot arbetstagaren, får myndigheten inte inleda eller fortsätta disciplinförfarande i fråga om förseelse som avses med åtgärden (14 kap. 3 §).

Den nya ordningen innebär att sådana fel och försummelse som förr rubricerades som tjänstefel numera endast kan föranleda straffansvar när detta följer av bestämmelserna i 20 kap. 1 § brottsbalken om myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning. Det har fått till följd att en ganska vid krets av förseelser som förr utreddes av extern personal, nämligen poliser och åklagare, numera utreds internt av myndighetens egen personal. Vidare har i flertalet sådana fall prövningen av ansvarsfrågan flyttats över från allmän domstol till den egna myndigheten. Dessa förhållanden har kritiserats med hänsyn bl. a. till risken för att de som utreder resp. prövar förseelserna av missriktad lojalitet med den försumlige inte handlägger ärendena med tillräcklig energi eller objektivitet, vilket skulle försvåra för den som har berörts av en försummelse att få rättelse.

Ämbetsansvarsreformen har varit i kraft i mindre än två år. Det är därför för tidigt att redan nu utvärdera vad den har inneburit för svensk statsförvaltning. För egen del är jag emellertid övertygad om

att det är omöjligt att återgå till den gamla ordningen. De offentligt anställdas fackliga organisationer kommer aldrig att acceptera en återgång. En återgång skulle också rimma mycket illa med den utveckling inom arbetsrätten mot förstärkt medbestämmande i arbetslivet för de anställda som skett under senare år.

Nils Jareborg: Varför föreslår straffrättskommittén blott fyra typstraffskalor?

Patrik Törnudd: Vi började med fyra kategorier. Men under arbetets lopp visade det sig att det behövs flera. Stomplanens fyra kategorier är alltså inte vad kommittén föreslår: i det egentliga betänkandet presenteras fyra olika alternativ, av vilka det mest populära bygger på sju svårhetsgrader, respektive straffskalor.

P. O. Tråskman: Straffrättskommittén kan kritiseras för att den i sina förslag till särskilda kriminaliseringar „kör med släckta lyktor“. I kommittébetänkandets egentliga del behandlas kriminaliseringarnas utformning på knappa tio sidor. I stomplanen är behandlingen mer vidlyftig. På basen av de skisser till kriminaliseringar som utformats där är det dock vanskligt, i vissa fall t.o.m. omöjligt att avgöra vilka former av handlande som kriminaliseringen skulle komma att omfatta. Kommittén har inte bemödat sig om att göra en jämförelse mellan existerande kriminaliseringar och dess egna förslag till kriminaliseringar. Då dess egna förslag är skissartade är det inte möjligt att avgöra om förslaget innehåller några förändringar i det kriminaliserade beteendets extension, vad som de facto kommer att innebära en nykriminalisering vad som kommer att innebära en dekriminalisering. Helt i linje med detta är att kommittén, där den helt uppenbart föreslår förändringar, gör det utan större motiveringar. Som exempel på detta kan kommitténs förslag till dekriminalisering av pornografi nämnas. Detta sker i förbifarten och utan nämnvärda motiveringar.

Kommittén hävdar att den önskar uppkriminalisera brott begåna av socialt starka individer. Om man närmare granskar de brott som är centrala då det gäller gärningsmän med en stark maktposition i samhället finner man dock att brotten vanligen klassificerats som brott av den tredje eller fjärde grovhetsgraden. Som exempel kan nämnas miljöbrotten, där det grövsta brottet, allvarligt miljöbrott, som enligt kommitténs förslag skulle konstitueras av att någon *uppsåttligen* åstadkommer *långvarig, omfattande* eller eljest *synnerligen ödesdiger* skada eller allvarlig fara för sådan skada klassificeras som brott av andra grovhetsgraden. I samma kategori har t. ex. allvarligt frihetsberövande placerats. Ett annat exempel utgörs av spekulationsbrotten där alla brott är placerade i kategori III.

På förhand väntade man sig rätt allmänt dels att kommittén skulle uppkriminalisera vissa av de moderna ekonomiska brotten, dels att kommittén skulle dekriminalisera vissa av de traditionella brotten. Båda dessa förväntningar kom på skam. Kommittén har inte utarbetat sådana brottsbeskrivningar ifråga om brotten inom kategorin ekono-

mins kriminalitet att de kan förväntas vara verksamma i praktiken. De föreslagna brottstyperna är få och straffhoten rätt lindriga. Mot detta kontrasterar skarpt t. ex. förslaget till brott inom kapitlet om militära brott. Brottbeskrivningarna är utarbetade i detalj och många av brotten har placerats i den högsta kategorien. I denna kategori återfinns t. ex. brott som grov desertering. Av de traditionella brotten föreslår kommittén att endast ett fåtal dekriminaliseras. Alla de centrala traditionella brotten återfinns i en eller annan form i kommitténs förslag med i stort sett oförändrat straffhot. Mot detta väger det lätt att kommittén föreslår dekriminaliseringar i fråga om brott som i praktiken närapå helt saknar relevans, som t. ex. ifråga om olaga överskridande av gräns.

Kommittén favoriserar en syntetisk lagstiftningsmetod. Samtidigt favoriserar den brottskonstruktioner av typen abstrakta faredelikt. I kombination resulterar detta i brottsbeskrivningar som blir så vaga att det inte på förhand är möjligt att avgöra på vilka former av handlingar beskrivningen kan bli tillämplig. Strafflagen blir en dålig vägledare både för allmänheten och för domstolarna som skall tillämpa den.

Straffrättskommittén utgår från att dess förslag kommer att medföra en märkbar minskning av landets fångtal. I dagens läge då det stora fångtalet är ett av de mest brännande kriminalpolitiska problemen är en minskning även en av de centrala målsättningarna för alla straffrättsreformer. Man kan dock fråga sig om kommitténs förslag faktisk kommer att leda till en minskning. Av de nio grupper av brott som är orsaken till majoriteten av frihetsberövandena i praktiken har inte någon grupp utslutits ur kommitténs förslag. Kommittén föreslår ej heller några nämnvärda förändringar i straffhoten för dessa brott. På grund av den starka traditionen som våra domstolar har ifråga om straffmätning kan man förmoda att de också om kommitténs förslag skulle realiseras skulle döma till samma straff som tidigare. Enbart de föreslagna förändringarna i påföljdssystemet kan knappast resultera i en minskning av fångtalet i den utsträckning som eftersträvas.

Patrik Törnudd: Straffrättskommittén lägger speciell vikt vid att nya brottstyper skall definieras mycket precist. I några fall har kommittén använt formuleringar som i mer eller mindre oförändrad form kanske kan användas vid konstruerandet av de slutliga rekvisiten. Men den omständigheten att stomplanens brottskaraktiseringar t. ex. använt uttrycket „är ägnat att framkalla“ betyder inte nödvändigtvis att kommittén anser att dessa ord skall ingå i rekvisitet.

Kommittén har inte gått in för utförliga motiveringar av detaljer i principbetänkandet, speciellt inte i det fall att det föreligger färskva finländska utredningar i frågan, såsom beträffande både pornografi och militära brott.

Kommitténs inställning till olika företeelser kan inte mätas på basen av något slags straffstadgandearitmetik. Vissa områden, såsom det militära, är av tradition formaliserade och gällande lag innehåller redan ett antal starkt differentierade stadganden. En sådan abstrakt brottstyp som „bedrägeri“ täcker däremot ett stort antal olikartade företeelser. De föreslagna nya kriminaliseringarna i anknytning till ekonomisk brottslighet etc. är starkt syntetiserade (t. ex. „allvarligt reglementeringsbrott“ och „kontrollflykt“). Därför skall man se till det område de täcker och inte till antalet paragrafer.

Kommitténs förslag skulle innebära en kännbar reduktion av fångtalet, dels genom att man skulle gå in för flera påföljder i frihet och dels genom att fängelsestraffen skulle förkortas. Fängelsestraff som hittills dömts i månader skulle delvis ersättas med straff som döms i veckor och dagar.

Sten Heckscher: En förkortning av frihetsstraffen är önskvärd och motiverad. Effekterna på fängelsebefolkningen blir dock knappast automatiska, eftersom kortare straff för vissa lagbrytare kommer att leda till flera domar och således en ökning av omsättningshastigheten men inte alltid en minskning av den tid den dömda totalt tillbringar i fängelse.

Patrik Törnudd: Omsättningen är knappast så automatisk. Förkortningen av fängelsestraffen är också en rättvisefråga. Om ett kort fängelsestraff motsvarar gärningsmannens skuld, varför då döma till ett längre straff — må vara att recidivrisken ibland är hög. Straffrättskommittén vill inte tillmäta fängelsestraffets oskadliggörande (isolerande) funktion någon stor betydelse.

VID AVSLUTNINGEN AV ÖVERLÄGGNINGARNA

Alvar Nelson: När förhandlingarna vid detta kolloquium nu avslutats, återstår det för mig att på gästernas vägnar framföra vårt tack för dagarna här i Åbo. Det har lyckats arrangörerna att finna principiellt viktiga överläggningssämen och till dem inledare, som presenterat sin välgrundade mening både om straffrättsdogmatiken och kriminalpolitiken. Diskussionerna har därigenom blivit meningsfulla. Banden mellan forskare och ämbetsmän i de båda länderna har samtidigt stärkts. Det är min förhoppning, att vi i Sverige skall kunna påtaga oss ansvaret för fortsatta överläggningar av liknande art. Ämnen är många, icke minst inom området för den ekonomiska brottsligheten och dess bekämpande. Med önskan om ett snart återseende ber jag att å samtligas vägnar få tacka arrangörerna och de myndigheter, som gjort det möjligt att samla oss här i Åbo.